

Vertikalna povezanost društvenih pojmova u predmetu Istorija kroz osnovnu školu

Ivana Bjelica*, Milica Drobac-Pavićević^{1***}

*PPU „Mandarina i Papagaj“

**Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci, Katedra za psihologiju

Sažetak: Predmet istraživanja u ovom radu je vertikalna povezanost društvenih pojmova u predmetu Istorija u osnovnoj školi (Crna Gora). Ovo podrazumijeva analizu izdvojenih društvenih pojmova iz sedmog razreda osnovne škole i njihovo dalje praćenje kroz osmi i deveti razred osnovne škole. Nastojali smo ispitati da li su pojmovi koje smo odabrali iz udžbenika za sedmi razred u sljedećim razredima, osmom i devetom, nastavljeni da budu objašnjeni tako da omogućavaju nastavak učenja istorije na pravilan način. Dakle, utvrđivali smo da li se učenici pomoću udžbenika istorije na pravilan način uvode u sistem naučnih pojmova i da li udžbenici zadovoljavaju osnovne kvalitete u prezentovanju pojmova učenicima. Rezultati analize društvenih pojmova u udžbenicima osmog i devetog razreda za predmet Istorija ukazuju na zabrinutost, posebno jer je riječ o udžbenicima koji su u zvaničnoj upotrebi u osnovnoj školi. Analiza uvedenih pojmova pokazala je u 8. razredu njih 51,9% (N=94) nema adekvatnu definiciju, dok je takvih pojmova u 9. razredu 67,2% (N=156). Pojmovi koji podstiču zonu narednog razvoja u 8. razredu je 37,0% (N=67), dok ih je u 9. razredu 30,6%

^{1*}

milica.drobac@ff.unibl.org

(N=71). Nijedan pojam u 9. razredu (N=232) se ne povezuje sa prethodnim gradivom koje je već učeno. Nijedan pojam koji se ponavlja nema usloženiju definiciju, veći broj adekvatnih primjera kao ni „pogleda unaprijed“. Uporedna analiza pokazuje da vertikalna povezanost ne postoji kroz razrede osnovne škole, odnosno da od 7. razreda gdje je uveden predmet istorije pa do 9. razreda nije došlo do razvoja vertikalne povezanosti.

Ključne riječi: *analiza sadržaja, analiza udžbenika, vertikalna povezanost, istorija.*

Uvod

Polazeći od pretpostavke da je učenje aktivna rekonstrukcija znanja smatramo da je uloga udžbenika posebno značajna u osnovnoj školi. Usvajanje sistema znanja kroz proces obrazovanja je preduslov kognitivnog razvoja kroz školsko učenje (Ivić i sar., 2001), specifičnog aspekta kognitivnog razvoja koji se ne može realizovati bez škole i koji je ključni aspekt zašto su škole važne. Kvalitetni udžbenici su nužni za kvalitetno obrazovanje. Podizanjem kvaliteta udžbenika značajno se doprinosi poboljšanju kvaliteta obrazovanja u cjelini, jer kvalitet udžbenika je veoma važna komponenta opšteg kvaliteta obrazovanja (Ivić i sar., 2008). Ivić i saradnici (2008), u svom udžbeniku „Vodič za dobar udžbenik“, navode da kada se stvore jednom dobri udžbenici, oni dopijevaju do svake škole, svakog nastavnika i svakog učenika. I Dijana Plut (2003) ističe značaj udžbenika za kvalitetno obrazovanje, pri čemu navodi sljedeće funkcije udžbenika smatrajući ih važnim. To su funkcije koje: 1) nude građevinski materijal za mentalni aparat; 2) uvode nova intelektualna oruđa i operacije; 3) povezuju različite psihičke funkcije; 4) omogućuju uspostavljanje novih veza između starih funkcija i nastanak novih funkcija iz tih spojeva; 5) podržavaju i uspostavljaju praktične aktivnosti koje prate nastanak viših mentalnih procesa ili su njihov preduslov; i 6) kategorizuju, modeliraju sadržaj svijesti, grade asimilacione šeme, prikupljaju nova znanja, talože stara iskustva, preuzimaju znanja od prethodnih generacija i dr. Mnogi udžbenici svojim sadržajem, prenose kulturu, nacionalno specifične tekovine, određuju odnos prema knjizi, prema čitanju, prema intelektualnom radu.

Važno je pomenuti da prema teoretičarima koji se bave kognitivnim razvojem u kontekstu obrazovanja (Ausubel, 1963; Bruner, 2000; Vigotski, 1977; Ivić, 1988)

razvoj pojmova predstavlja temelj intelektualnog razvoja tokom osnovne škole, kao i realizacije obrazovnog cilja nastave. Gotovo svaki školski predmet predstavlja sistem pojmova i veza koje se među njima uspostavljaju u vidu principa, zakona, taksonomija. Ovladavanje pojmovima i odnosima među njima, tj. stvaranje sistema pojmova je preduslov usvajanja znanja, a i razvoja mišljenja (Pešić, 1995). Pravi pojam je, kako kaže Vigotski (1977), uvijek u sistemu pojmova. Bez povezivanja pojmova po opštosti, i razumijevanja logičkih odnosa podređenih i nadređenih klasa, ne može se govoriti o pravom pojmu. Sistem pojmova podrazumeva i uspostavljanje drugih odnosa među pojmovima. Kod pojmova istog nivoa opštosti važno je razumijevanje sličnosti i razlika, jer, kako kaže Vigotski, ono zahtijeva kretanje po pojmovnoj hijerarhiji - "vertikalno", ka višem pojmu, kome su podređena oba pojma, i "horizontalno", da bi se izdvojila ona svojstva koja ih suštinski razlikuju kao koordinisane klase. Zato je važno sagledati da li se djeca, navodeći sličnosti i razlike, rukovode nekim irrelevantnim odlikama ili konceptualnim i bitnim.

Sistem naučnih pojmova je u središtu tri standarda kvaliteta udžbenika, jednog koji se tiče kvaliteta sadržaja i dva koji se odnose na didaktičko oblikovanje udžbenika. Za nastavnike, pisce udžbenika, pisce nastavnih programa jako je važno da razumiju da se u prezentovanju pojmova moraju korektno prenijeti i formalno-logičke veze koje postoje između pojmova unutar odgovarajućeg sistema pojmova (Petrović i Antić, 2021). Udžbenik mora nuditi osnovni sistem znanja i pojmova za datu oblast. Neophodno je da svaki udžbenik predstavlja korak ka izgradnji cjelovitog sistema znanja. Mora postojati logički slijed izvođenja i razvijanja znanja i pojmova u datoj oblasti. Takođe, od velike važnosti jeste prilagođenost udžbenika uzrasnim i razvojnim mogućnostima učenika, jer cjelokupno posredovanje znanja mora biti primjereno uzrastu učenika.

Svako novo znanje gradi se na temeljima znanja koje je već poznato i učeno. Novo znanje mora biti oslonjeno, povezano, umreženo sa nečim što je već učeno. Bitan dio za razvoj pojmova u školi jeste da se sadržaj određenog udžbenika mora logično nastavljati na sadržaj udžbenika istog predmeta iz prethodnih razreda. Na taj način on će obezbijediti i osnovu za nastavak učenja istorije u narednim ra-

zredima. Prema Iviću i saradnicima (2008) vertikalna povezanost podrazumijeva sljedeće: postupnu izgradnju pojmova i znanja kroz razrede (povećanjem obima pojma, složenosti, razvojem pojma, uključivanjem novih primjera, povećanjem broja veza sa drugim pojmovima); logičko nadovezivanje na sadržaj udžbenika prethodnih razreda; uvođenje, određivanje i objašnjavanje novih pojmova i znanja na osnovu pojmova uvedenih u udžbenicima prethodnih razreda i saglasno tim definicijama, uz upućivanje na prethodno učeno; korišćenje već učenih pojmova i primjera u objašnjenjima; upućivanje na djelove gradiva koji će se učiti u narednim razredima (pogled unaprijed), a za koje određeni dio sadržaja predstavlja osnovu za razumijevanje; povremene sistematizacije, stvaranje cjelovitih pregleda sadržaja udžbenika različitih predmeta. Vertikalna povezanost društvenih pojmova uključuje važnost prethodnih znanja, upućivanje na ono što se već učilo i učenici bi trebalo da u konstrukciji novih znanja uvežu i postojeća znanja, koja se mogu modifikovati, revidirati, nadgrađivati (Пешикан, 2003). Uspješan učenik u stanju je da poveže nove informacije sa postojećim znanjima, možemo takođe reći da prepreka za razvoj znanja nije nedostatak znanja već loše koncentrisano znanje.

Od svih strukturalnih komponenti za temu našeg rada, odnosno za vertikalnu povezanost i sistem naučnih pojmova, smatrali smo da su sljedeće komponente najvažnije: vremenska lenta, boks sa ključnim riječima, boks sa pričama koje su sadržajno povezane sa lekcijom, istorijski izvori dati u lekciji, rezime cijele lekcije, rezime tematske cjeline, spisak ključnih termina koje bi trebalo zapamtiti iz lekcije, spisak ključnih termina koje bi trebalo zapamtiti iz cijelog poglavlja, pojmovna mapa koja daje organogram sa svim ključnim pojmovima iz lekcije (i njihovim međusobnim odnosima), pojmovna mapa tematske cjeline, prethodni pregledi gradiva, upućivanje na druge djelove teksta u toj knjizi i pregled sadržaja udžbenika (daje pregled cijelog gradiva, njegovu strukturu, ukazuje na međusobne odnose između pojedinih tema, nivo opštosti). Spisak ovih strukturalnih komponenti, kako navode Ivić i saradnici (2008), nije konačan jer svaki novi udžbenik može dati i nova rješenja koja po svojoj funkciji spadaju u ovu kategoriju. Organizacija komponente su tehnike prirode i one doprinose lakšem i boljem snalaženju tokom korišćenja udžbenika.

Predmet ove analize jeste da li postoji vertikalna povezanost društvenih pojmova kroz osnovnu školu u predmetu Istorija. Ispitivale smo vertikalne povezanosti kroz sva četiri razreda osnovne škole u kojima se izučava predmet Istorija, pri čemu smo utvrđivale njenu postojanost ili pak nepostojanost. Ispitale smo da li su pojmovi iz šestog i sedmog razreda u sljedeće razrede (osmi i deveti razred) nastavljeni da budu uvođeni tako da omogućavaju nastavak učenja istorije na pravilan način, i formiranje sistema pojmova na adekvatan način uzrastu i intelektualnim mogućnostima učenika.

Metod

Cilj ovog istraživanja jeste ispitivanje da li u zvaničnim udžbenicima Istorije u Crnoj Gori, u osnovnoj školi postoji vertikalna povezanost društvenih pojmova (da li se povećava obim pojma, njihova složenost, razvoj pojma, da li se uključuju novi primjeri, povećavaju veze sa drugim pojmovima), da li „postoji pogled unaprijed“, da li se učenici vraćaju u ovim udžbenicima na ono što su već učili u prethodnim razredima o određenim pojmovima, da li postoji logičko nadovezivanja na sadržaj udžbenika prethodnih razreda.

Istraživačka pitanja u ovom radu su pitanja koja podrazumijevaju ispitivanje vertikalne povezanosti u udžbenicima Istorije za osnovnu školu. To su:

1. Kako su pojmovi uvedeni, definisani i objašnjeni u osmom i devetom razredu? Da li pojmovi koji su uvedeni u sedmom razredu nastavljaju da se objašnjavaju kroz osmi i deveti razred tako što se pominju njima srodni pojmovi, tako što se daju novi primjeri, tako što se pojašnjava nova definicija pojma, tako što se ukazuje na pojam koji je već uveden pa se podsjeća učenik na tu definiciju, da li se povećava broj veza sa drugim pojmovima?
2. Da li postoji logičko nadovezivanje sadržaja i pojmova iz prethodnog razreda?
3. Da li su pojmovi (način objašnjavanja, definisanja) primjereni uzrastu? Da li su pojmovi u šestom razredu koji su uvedeni i objašnjeni u skladu sa uzrastom učenika i da li onda sa uzrastom učenika raste i složenost pojma u sledećem razredu, sedmom, osmom i devetom?
4. Da li su pojmovi dati tako da upućuju da će se objašnjavati i u sljedećem razredu na većem nivou složenosti („pogled unaprijed“)?

5. Da li postoji vraćanje učenika na prethodno učeno gradivo, kako bi se omogućila povezanost gradiva i nadovezivanje pojmova?

Način obrade podataka. Analizu sadržaja smo koristile kao metod za analizu pojmova u udžbenicima Istorije za osnovu školu u Crnoj Gori. Analiza obuhvata svako pominjanje osnovnih pojmova u ovim udžbenicima i analizu njihove izgradnje kao sistema društvenih pojmova kroz vertikalnu povezanost. Jedinica analize nam je bio svaki pojedini društveni pojam koji se javlja u udžbeniku. Analizirali smo definiciju pojma - da li je ima ili je nema, da li je dato samo objašnjenje a ne i definicija, da li su dati primjeri iz definicije. Nakon analize definicija, objašnjenja, analizirali smo vertikalnu povezanost između pojmova koji su dati u šestom, sedmom, osmom i devetom razredu. Vertikalnu povezanost posmatrali smo tako što smo analizirali da li postoji nadovezivanja, povećavanja broja pojmova iz šestog u sedmi, zatim iz osmog u deveti razred, da li se uvode dodatni primjeri tj. povećava njihov broj u skladu sa razredom i uzrastom. Vertikalna povezanost podrazumijeva i da smo analizirali da li iz razreda u razred postoji upućivanje na prethodno učeno gradivo, određenim podsjećanjem, da li u udžbenicima postoje mjesta koja su označena tako da učenici znaju da to podrazumijeva vraćanje na prethodno učeno, da li se kod učenika usvajanje sistema pojmova vrši tako što autori nadovezuju znanje koje već postoji sa novim znanjem o pojmu. Zatim smo analizirali da li postoji „pogled unaprijed“, odnosno da li autori upućuju učenike da će pojam biti objašnjen u sljedećem razredu, da će se dati drugačiji primjeri, nove definicije koje će upotpuniti znanje o određenom pojmu. Ovakvu vertikalnu analizu pojmova uradili smo postupno, prateći svaki pojam, sagledavanjem onoga što je rečeno o pojmu, njegove definicije, primjera, upućivanja na već učeno, upućivanja na „pogled unaprijed“, da li je pojam na neki način objašnjen ili pojašnjen kroz ilustraciju, grafički predstavljen.

Uzorak ovog istraživanja čine zvanični udžbenici Istorije za osnovnu školu, a to su sljedeći udžbenici. Udžbenik istorije za 6. razred. Autori su Milada Kasumović i Goran Marković (2005), a izdavač je Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Podgorica. Udžbenik istorije za 7. razred. Autori su Radovan Popović i Dragan Marković, (2007), a izdavač Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Podgo-

rica. Autori udžbenika za 8. razred su: Živko M. Andrijašević, Sait Šabotić, Dragutin Papović i Slobodan Drobnjak (2020), a izdavač Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Podgorica. Udžbenik Istorija za 9. razred osnovne škole napisali su Slavko Burzanović i Jasmina Đorđević, a izdavač isti kao i za udžbenik za osmi razred (2018).

Rezultati

Analiza pojmova u sedmom razredu, pokazala je da od 80 osnovnih pojmova njih oko 26% ima samo definiciju. Ovom broju definicija nije pridruženo niti objašnjenje niti primjer, a i same definicije su dosta diskutabilne. Definicije su prilično neprecizne, koriste se drugim nepoznatim pojmovima, koji nemaju dato svoje etimološko značenje i koji se ne objašnjavaju (reforma - „mijenjanje postojećeg poretka na bolje”) dok je i sam sadržaj definicija neprimjeren uzrastu učenika („karakter bogoslužjenja i pripovijedanja”). Rezultati analize sedmog razreda, pokazuju da je oko 50% osnovnih pojmova preteško za uzrast učenika. Pojmovi koji su važni a koje smo analizirali su u velikoj mjeri apstraktni učenicima (npr. svjetovna vlast, episkop, republika, diplomatija, monarhija, parlament, reforma, hrišćanstvo, apsolutistička vlast). Našom analizom pojmova utvrdili smo da se učenici ni na jedan način ne vraćaju na prethodno učeno o pojmovima. U osmom razredu, ne postoji nijedan pojam kod kojeg se učenici upućuju na „pogled unaprijed“. Kod učenika na ovaj način nema povezivanja prethodnog znanja niti upućivanja da će na određenom mjestu u sljedećem razredu dobiti adekvatno objašnjenje datog pojma. Nema uvezivanja pojmova, nema proširivanja pojmova, nema novih definicija, nema novih primjera za pojmove koji se ponavljaju iz razreda u razred. Umrežavanje pojmova je izostalo na najvažnije načine, koji su djeci osnova za formiranje sistema društvenih pojmova. Tokom analize pojmova u osmom razredu smo izdvojili 181 pojam od čega njih 70 odnosno 38,6% ima samo definiciju. Analizom nalazimo da 94 pojma, odnosno 51,9% pojmova, u udžbeniku za osmi razred koji su uvedeni nemaju definiciju. Ovim definicijama najčešće nije pridružen primjer, a i same definicije su često date uz pojam koji opet nije objašnjen učenicima. Nigdje u udžbeniku ne nalazimo zašto je određeni pojam objašnjen na neki način, kako može biti još

definisan. Samo objašnjenje pojma, od ukupnog broja pojmova ima njih 17 pojmova odnosno 9,3% pojmova. Broj pojmova koji imaju navedene primjere uz definiciju, ili samo primjere bez definisanja je ukupno 17 od njih 181, što znači da je to samo 7,7% pojmova koji imaju primjere.

Tabela 1

Prikaz definicija pojmova za udžbenik istorije 8. razreda

Opis pojma	N	%
Broj pojmova bez definicije	94	51.9
Pojmovi sa definicijom	70	38.6
Pojmovi sa objašnjenjem	17	9.3
Pojmovi koji su povezani sa svakodnevnim značenjem	0	0
Ukupan broj pojmova	181	100

Od ukupnog broja osnovnih pojmova koje smo analizirali u udžbeniku za osmi razred, od njih 181 pojma, niti jedan pojam se ne povezuje sa njegovim svakodnevnim značenjem i svakodnevnim iskustvom djece. Iz Tabele 2 može se vidjeti da 37,01% pojmova su pojmovi koji su primjereni uzrastu. To su pojmovi koji se nalaze u zoni narednog razvitka, i koja je vrlo važna za usvajanje naučnih pojmova jer podrazumijeva spremnost učenika da razumiju i savladaju određeni pojam.

Tabela 2

Prikaz pojmova u odnosu na uzrast učenika

	N	%
Pojmovi koji su primjereni uzrastu	67	37.01
Pojmovi koji su teški za ovaj uzrast	56	30.93
Pojmovi koji su laki, u zoni prošlog razvitka	60	33.14
Ukupno	181	100

Broj odnosno procenat pojmova koji su teški za ovaj uzrast učenika je 30,93% i to su pojmovi koje učenici ne mogu savladati u ovom razredu, jer način njihovog uvođenja i objašnjavanja (ne objašnjavanja) je takav da ih učenici ne mogu razumjeti i usvojiti. Takvi pojmovi su na primjer: crkva, reformacija, renesansa, etnički, korupcija, istrebljenje, islamizacija, krvna osveta, upravni poslovi, revolucija, emancipacija, reforma i drugi. Pojmovi koji su laki za učenike ovog uzrastu su pojmovi koji su već učeni, i koji bi trebali da se nalaze u zoni prošlog razvitka, oni pojmovi koji su djeci poznati iz prethodnog razreda. Procenat tih pojmova u ovom udžbeniku je 33,14%.

Naša analiza pojmova u osmom razredu pokazala je da ni za jedan pojam koji je uveden u sedmom razredu ne postoji vraćanje na tu definiciju ili objašnjenje koje je tamo dato. Dakle, ne postoji upućivanje na prethodno učeno kod 100% pojmova. Pojmovi koji se ponavljaju iz sedmog razreda u osmi razred a na koje se učenici nisu vratili nijednim podsjećanjem su sljedeći: feudalni posjed, reforma, islam, pleme, autonomija, nadbiskupija, biskup, kolonizacija, monarhija, staleži, republika, diplomatija i drugi. Takođe, dodajemo da one definicije ovih pojmova koji se ponavljaju su date na isti način kao što su date u sedmom razredu. Nije data nijedna nova definicija pojma koji se ponovio, nijedan novi netipični, granični ili suprotni primjer.

Analiza udžbenika za deveti razred je pokazala da 156 pojmova, odnosno njih 67,2%, nema definiciju. To znači da ovaj broj pojmova ni na koji način nije definisani niti objašnjen. To su pojmovi: totalni rat, agitacija, kapital, patrijahalna kultura, netolerancija, vjerska tolerancija, sinod, bogomolja, monopol, suverena i drugi važni pojmovi. Broj pojmova koji imaju samo definiciju je 76 odnosno njih 32,7%. Ovi pojmovi koji imaju definiciju, su kao i u osmom razredu, pojmovi čije definicije su dosta neprecizne ili su u njima dati pojmovi koji nisu objašnjeni. Broj pojmova koji su objašnjeni a nisu definisani jeste 26 odnosno njih 11,2%, što znači da su ovi pojmovi objašnjeni preko konteksta i ni na jedan drugi način. Pojmovi koji su objašnjeni preko konteksta su: konfiskacija, zadruga, inflacija, dvovlašće, pokoreni, neokolonijalizam. Broj pojmova koji su objašnjeni preko primjera jeste 9 pojmova, odnosno 3,8%. To znači da 96,2% pojmova nema dat primjer uz objašnjenje ili definiciju. Neki od tih pojmova

su: ideal, građanska sloboda, resurs, delegatski sistem, mediji, miting, poredak, epidemija, osiono, solidarisati i drugi. Pojam ideal je pojam koji se uvodi u osmom razredu, a kasnije i u devetom ali se nigdje ne objašnjava.

Tabela 3

Prikaz definicija pojmova za udžbenik istorije 9. razreda

Opis pojma	N	%
Broj pojmova bez definicije	156	67.2
Pojmovi sa definicijom	76	32.7
Pojmovi sa objašnjenjem	26	11.2
Pojmovi koji su objašnjeni preko drugog nepoznatog pojma	0	0
Pojmovi koji su povezani sa svakodnevним značenjem	0	0
Ukupan broj pojmova	232	100

Pojmovi koji su primjereni za uzrast čine 30,60% od ukupnog broja pojmova koje smo analizirali u devetom razredu. Primjereni uzrastu su pojmovi poput: dominacija, bankrot, avijacija, front, dvovlašće, nelegalan, akademija, agrarna reforma.

Tabela 4

Prikaz pojmova devetog razreda u odnosu na uzrast učenika

Broj pojmova	N	%
Pojmovi koji su primjereni uzrastu	71	30.60
Pojmovi koji su teški za ovaj uzrast	88	37.93
Pojmovi koji su laki, u zoni prošlog razvitka	73	31.46
Ukupno	232	100

Pojmovi koji su teški za uzrast učenika u devetom razredu su pojmovi: politički ekstremizam, reparacija, ekonomska kriza, ideal, prosperitet, prevrat, etnički, ulti-

matum, građanska sloboda, onovremene, autokefalna, holokaust, separatan, sofisticiran, semiti, iskušenje, genocid. Pojmovi koji su laki za uzrast devetog razreda su oni pojmovi koji su već u zoni prošlog razvitka i koji su već uvedeni u prethodnom razredu. Kod ovih pojmova, opet nema postojanje novih primjera koji bi na novi način misaono angažovali učenike i omogućili im sticanje novog znanja za već ućeni pojam. Takvi pojmovi su: kolonija, revolucija, monarhija, buržoazija, moneta, republika, kancelar, komesar, radar, guverner, valuta, brigada, kraljevina i drugi pojmovi.

U udžbeniku istorije za deveti razred ne postoji bilo kakvo povezivanje pojmova sa njihovim svakodnevnom značenjem i svakodnevnom iskustvom ućenika. Od svih 232 pojma, koliko smo ih analizirali ne postoji nijedan pojam koji se povezuje sa njegovim svakodnevnom značenjem. Broj pojmova kod kojih je naglašeno da se objašnjavaju samo u ovom kontekstu jeste 11 (4,7%). To su pojmovi: agresija, ekstenzivan, front, reparacija, okupacija, ultimatum, adresa, centralizam, marioneta. Međutim, moramo naglasiti da je uvedeno još pojmova kod koji nije navedeno da imaju i druga znaćenja a to su slom, solidarisati, pomor.

Tabela 5

Prikaz pojmova koji su definisani u jednom znaćenju

Broj pojmova	232
Pojmovi koji su objašnjeni u određenom kontekstu, naznaćeno da pojam ima još znaćenja	11 (4.7 %)

Ni kod jednog pojma od njih 232 koliko smo ih izdvojili, ne postoji vraćanje na osmi razred, i ono što se o datom pojmu učilo u tom razredu. Ućenici se ne upućuju na prethodno gradivo, definicije ponovljenih pojmova su iste kao u prethodnom razredu, i nema novih a pogotovo nema upućivanja ućenika da je već data definicija nekog pojma. Pojmovi koji se ponavljaju iz osmog u deveti razred a na čije prethodno znanje ućenici nisu upućeni su: kolonija, sinod, diplomatija, revolucija, kancelar, parlament, autokefalna, kapital, ekonomska kriza i drugi pojmovi.

Diskusija

Sam predmet Istorija i udžbenik kao sredstvo putem kojeg se predmet prenosi učenicima za naše istraživanje su bili vrlo važni u pravcu istraživanja kvaliteta udžbenika i načina na koji on uvodi i formira kod učenika sisteme društvenih pojmova. Na početku rada govorili smo o važnosti sistema društvenih pojmova i naveli smo kolika je uloga udžbenika u tom procesu. Samim tim, navodili smo definicije udžbenika i jasno naglasili koliko je udžbenik važan za sistem obrazovanja, za naciju i društvo. Mnogi autori i istraživači udžbenika jasno su naveli da udžbenik, pored toga što uvodi društvene pojmove, ima uticaj na intelektualni razvoj kod učenika, na motivaciju, na socijalni razvoj, na razvoj ličnosti. Istorija u vaspitnom procesu ima primaran značaj na razvoj ličnosti, na socijalni, afektivni razvoj kod učenika, na sticanje nacionalnog identiteta. Istorija omogućava kroz svoj nastavni proces da učenici imaju manje predrasuda prema mnogim vjerskim i etničkim grupama, prema nekim narodima i kulturama (Perović, 2017). Istraživanja (Pešikan, 2003; Pešikan i sar., 2006) koja su prethodno urađena na ovu temu, pokazala su da vertikalna povezanost društvenih pojmova ne postoji, zasebno ni u šestom ni u sedmom razredu osnovne škole. Naše istraživanje se odnosilo na analizu pojmova, najprije u osmom, na analizu u devetom razredu, a zatim smo uradili uporednu analizu svih razreda otkad je uveden predmet Istorija. U drugoj analizi (Pešikan i sar., 2006). u okviru ispitivanja pojmova u udžbeniku istorije za 6. razred, dobijeni su ovi nalazi: u udžbeniku se javlja veliki broj pojmova, stručnih termina i izraza. Pojmovi se ne objašnjavaju prvi put kada se uvode, već kasnije u tekstu. Autori udžbenika neke pojmove uopšte ne objašnjavaju, već se podrazumijeva da ih dijete zna i koristi. U ovom udžbeniku za šesti razred, lako se i često koriste metafore, takođe ne postoji indeks pojmova, rezimei i tematski pregledi gradiva. Mnogi stručni termini u udžbeniku nisu prilagođeni uzrastu učenika.

Rezultati analize društvenih pojmova koji su uvedeni u udžbenicima osmog i devetog razreda, ukazuju na zabrinutost s obzirom na to da se radi o udžbenicima koji su u zvaničnoj upotrebi u osnovnoj školi. Analiza uvedenih pojmova pokazala je da je veliki broj pojmova koji su uvedeni a koji nemaju adekvatnu definiciju, veliki broj pojmova nema adekvatne primjere niti one koji podstiču zonu na-

rednog razvitka, a takođe važan je nalaz da se značajan broj pojmova ponavlja iz razreda u razred, a da se učenici ne upućuju na prethodno učeno o njima. Pojmovi koji se ponavljaju nemaju usloženiju definiciju, nemaju veći broj adekvatnih primjera, niti ima „pogleda unaprijed“.

Važno je ovdje, kada govorimo o načinu prezentovanja društvenih pojmova učenicima, navesti i da se to prezentovanje u nastavi i u udžbenicima najčešće ne odvija na pravi način. Prema mnogim istraživanjima, a jedno od njih je i autorke Antić (2021), uvođenje pojmova je neadekvatno u oba ova važna aspekta. Umjesto usvojenog sistema naučnih pojmova, učenici pokazuju atomizirana znanja, koja su inertna, neprimjenjiva u novim kontekstima i u budućem učenju, i često predstavljaju rezultat interakcije njihovih prethodnih, intuitivnih i zdravorazumskih znanja u određenoj oblasti i odgovarajućeg sistema naučnog znanja.

Nastavnik ima zadatak da učenicima ukaže na činjenice, da ih uči da stižu vještine kojima razlikuju nenaučne činjenice od onih koje su relativne a odnose se na događaje i procese iz nacionalne istorije Crne Gore. Učenicima je bitno često ukazivati na to da svojim stalnim radom i trudom moraju proširivati onu polaznu osnovu koju dobijaju iz istorije, te da udžbenici i priručnici koliko god bili dobri, omogućavaju samo jedan dio informacija koje ne mogu i nisu dovoljne za formiranje cjelokupne slike o nekim događajima. Na taj način, oni svoje znanje mogu produbljivati, upotpunjavati, i sticati veće vještine za bolje razumijevanje prošlosti i sadašnjosti, a tako će biti u stanju da bolje prihvataju budućnost (Perović, 2017). Važno je u ovom periodu učenicima davati podršku u razvoju, razvijati sigurnost i povjerenje u sebe i svijet, jačati njihovo kritičko mišljenje, koje će sa intelektualnom zrelošću biti glavno oruđe za nošenje sa raznim, psihološki teškim istorijskim saznanjima (Pešikan, 2003).

Zaključak

Uporedna analiza pokazala je da ne postoji vertikalna povezanost od razreda u kojem je uveden ovaj predmet do završnog razreda. Vertikalna analiza koja podrazumijeva da udžbenici na adekvatan način i u skladu sa uzrastom učenika uvode društvene pojmove u naučni sistem pojmova važan je pokazatelj kvaliteta udžbenika i samog prezentovanja društvenih pojmova.

Pedagoške preporuke koje mogu proistеći iz našeg istraživanja odnosile bi se na drugačiju koncepciju udžbenika, na uvođenje pojmova na adekvatan i primjeren način, koji „vuče“ razvoj učenja u zoni narednog razvitka. Autori udžbenika naročito bi trebalo da vode računa o „pogledu naprijed“ i upućivanju na ono što je već učeno o određenim pojmovima, a vrlo važan dio uvođenja pojmova bio bi usložnjavanje ili uvođenje novih definicija, novih primjera. Na ovaj način kvalitet udžbenika bio bi mnogo veći i značajno bi doprinio da učenje zaista i bude aktivna rekonstrukcija znanja.

Literatura

Ausubel, D. (1963). *The Psychology of Meaningful Verbal Learning*. Grune & Straton.

Bruner, J. (2000). *Kultura obrazovanja*. Educa.

Ivić, I. (1988). *Čovek kao animalsymbolicum - razvoj simboličkih sposobnosti*. Nolit.

Ivić, I., Pešikan, A. i Antić, S. (2001). *Aktivno učenje 2*, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet.

Ивић, И., Пешикан, А., Антић, С. (2008). *Водич за годар уџбеник*. Општи стандарди квалитета уџбеника. Платонеум.

Perović, R. (2017). *Nacionalna istorija u udžbenicima istorije za osnovnu školu*. Matica, br.71

Pešić, J. (1995). Razvoj pojmova na radom osnovnoškolskom uzrastu. *Psihologija* 3-4. str. 283-302

Пешикан, А. (2003). *Настава и развој друштвених појмова код деце*. Завод за уџбенике и наставна средства.

Petrović, V., Antić, S. (2021). Tipične greške u prezentovanju pojmova u udžbenicima za mlađe razrede osnovne škole. *Nastava i vaspitanje* 70. str. 55-68

Plut, D. (2003). Udžbenik kao kulturno-potporni sistem. *Zavod za udžbenike i nastavna sredstva*.

Vigotski, L. (1977). *Mišljenje i govor*. Nolit.

Vertical Integration of Social Concepts in the Subject of History in Primary School

Ivana Bjelica*, Milica Drobac-Pavićević**

*PPU "Mandarina i Papagaj"

**Faculty of Philosophy, University of Banja Luka, Department of Psychology

Summary: *This paper examines the vertical interconnectedness of social concepts in the primary school History curriculum in Montenegro. The study analyzes specific social concepts introduced in the seventh grade and tracks their progression in the eighth and ninth grades. The research aims to determine if the selected concepts from the seventh-grade textbook are adequately elaborated in subsequent grades, ensuring a seamless continuity in history learning. The study investigates whether students are introduced to scientific concepts effectively through history textbooks and assesses if these textbooks meet the essential criteria for presenting concepts to students. The analysis of eighth and ninth-grade history textbooks reveals significant concerns, especially considering their official use in primary schools. The examination of introduced concepts indicates that 51.9% (N=94) of concepts in the eighth grade lack proper definitions, while this number increases to 67.2% (N=156) in the ninth grade. Concepts facilitating the zone of proximal development constitute 37.0% (N=67) in the eighth grade and 30.6% (N=71) in the ninth grade. Notably, none of the concepts in the ninth grade (N=232) are connected to previously taught material. There are no repeated concepts with more comprehensive definitions, sufficient examples, or a forward-looking perspective. A comparative analysis demonstrates the absence of vertical interconnectedness across primary school grades, indicating a lack of development in this aspect from the introduction of the history subject in the seventh grade to the ninth grade.*

Keywords: *Content analysis, textbook evaluation, vertical connectivity, history*